

זהות תעסוקתית

גישות תיאורטיות

זהות תעסוקתית מהווה אחד הגורמים העיקריים בפיתוח קריירה. קיימת הסכמה בקרב פסיכולוגים תעסוקתיים, שכינון זהות תעסוקתית חיונית בגיל ההתבגרות ומהווה סממן כללי של התקדמות בפיתוח קריירה. עם זאת, רק מחקרים מעטים בוחנים את התהליך של התפתחות הזהות התעסוקתית במהלך שנות הילדות והנערות. ניתן להצביע על כמה תפיסות תיאורטיות עיקריות. בשנות ה-70 (של המאה הקודמת) הולנד (Holland, 1997) פיתח את התפיסה של קשר בין סוגי האישיות לסוגי הסביבה הארגונית. הוא מגדיר את הזהות התעסוקתית כתמונה ברורה, יציבה ועקבית של יעדים, אינטרסים ומיומנויות הקשורות לקריירה. אולם, התיאוריה של הולנד מתעלמת מהמורכבות של התהליכים ההתפתחותיים המביאים לכינון זהות תעסוקתית.

תפיסה אחרת של זהות תעסוקתית מתבססת על הגישה ההתפתחותית של אריקסון (Erickson, 1950). אריקסון מתאר את הזהות כחויית ה"שלמות", המתאפיינת באינדיבידואליות, בהמשכיות ובאינטגרציה, ובפיתוח יעדים וערכים אישיים בתחומי המשפחה, העבודה והאידיאולוגיה. לפי אריקסון, כינון זהות חזקה מהווה משימה חיונית בגיל הנערות; כישלון בביצוע המשימה יהיה מכשול בביצוע משימות התפתחותיות עתידיות לאורך החיים. בחירת מקצוע ומחויבות אליו מהווים חלק אינטגרלי של הזהות. אי-יכולת להחליט באשר למקצוע המועדף עלולה ליצור קושי בגיל המעבר מנערות לבגרות. גיימס מרסיה (Marcia, 1966) פיתח את התיאוריה של אריקסון והציע להבחין בין כמה מיצבים בתהליך של כינון הזהות:

- השגת הזהות: תחושת זהות חדשה, שבאה בעקבות פתרון מוצלח של משבר הזהות.
 - סגירות מוקדמת: מחויבות שנעשתה ללא אקספלורציה (חיפוש) מספיקה. בדרך כלל, תוך כדי הזדהות מוקדמת עם דמות לחיקוי.
 - מורטוריום: בא בעקבות תהליך אקטיבי של אקספלורציה, משבר ואי-יכולת להגיע למחויבות.
 - ערפול זהות: היעדר מעורבות בתהליך אקספלורציה של זהויות.
- ניתן ליישם את הסיווג של מרסיה גם בהתייחס לתהליך כינון זהות תעסוקתית. תפיסתו הייתה מיועדת להבחנה בין המייצבים הבאים של הזהות התעסוקתית:
- השגת זהות תעסוקתית סטטית: אקספלורציה תעסוקתית הושלמה, מחויבות נעשתה.
 - בלבול בזהות התעסוקתית: אקספלורציה תעסוקתית הושלמה, מחויבות לא נעשתה.
 - השגת זהות תעסוקתית דינמית (בחירה גמישה): אקספלורציה תעסוקתית פעילה, מחויבות נעשתה.
 - מורטוריום: אקספלורציה פעילה, מחויבות לא נעשתה.

Skorikov, V.B., & Vondracek, F.W. (2007). Vocational identity. In: V. Skorikov, & W.A. Patton (Eds.), *Career development in childhood and adolescence*, 143-168. Rotterdam: Sense Publishers.

- סגירות מוקדמת: אקספלורציה מוגבלת, מחויבות נעשתה.
 - פיזור הזהות התעסוקתית: אקספלורציה מוגבלת, מחויבות לא נעשתה.
- פרספקטיבה התפתחותית-קונטקסטואלית מדגישה את תפקיד הסביבה בתהליך ההתפתחות ומציעה בסיס תפיסתי נוסף להבנת תופעת הזהות התעסוקתית. לפי תפיסה זו, אימוץ הזהות התעסוקתית מתרחש כתוצאה מהתפתחות היכולות והלמידה דרך פעילויות במסגרות של תעסוקה, חינוך ופנאי, כאשר הקשרים החברתיים, כמו נורמות חברתיות, תנאים כלכליים ושינויים טכנולוגיים משפיעים באופן ניכר על התהליך. תהליך ההתפתחות של זהות תעסוקתית מתרחש לאורך החיים.
- יישום מוצלח של זהות תעסוקתית דורש:

- תפקוד מוצלח בהקשרים תעסוקתיים, המתאפיין בהישגים ובפיתוח מיומנות.
- אינטגרציה של הזהות התעסוקתית למסגרת הזהות האישיותית הכללית.
- מיקום גבוה של תחום תעסוקתי בסולם העדיפויות של תפקידי חיים שונים.

מחקרים אמפיריים

זהות תעסוקתית וזהות כללית

לפי תפיסתם של אריקסון וממשיכיו, בחברה המודרנית זהות תעסוקתית היא רכיב מרכזי של הזהות הכללית. מחקרים מצאו קשר חיובי בין שתי הזהויות בגילאי ההתבגרות ובצעירות. תהליך של כינון זהות תעסוקתית בקרב בני נוער מתרחש מהר יותר מאשר התפתחות הזהות בתחומים אחרים והוא מקבל משנה חשיבות בתקופת המעבר מבית הספר לעולם העבודה. מציאת מקום עבודה מתאים מחזקת את תחושת הזהות התעסוקתית.

תפקידיה של הזהות התעסוקתית

מזווית הראייה של הפסיכולוגיה ההתפתחותית, תחושת הזהות התעסוקתית מהווה גורם חיוני בבניית מיומנות. מזווית הראייה של הפסיכולוגיה התעסוקתית, זהות תעסוקתית מהווה מנגנון מרכזי לפיקוח על פיתוח קריירה. נמצא, כי זהות תעסוקתית חזקה מפקחת על האינטגרציה ועל הסתגלות של ידע עצמי ותעסוקתי ומאפשרת קבלת החלטות מושכלות בנוגע לקריירה גם נוכח אתגרים קשים. זהות תעסוקתית חלשה, לעומת זאת, מביאה לאי-יכולת לקבל החלטות בתחום הקריירה. בנוסף לכך, זהות תעסוקתית מעניקה תחושת כיוון ומשמעות ובונה מסגרת לקביעת יעדים בתחום הקריירה ולפיתוח יכולת של הערכה עצמית. נמצא, כי המיצב של השגת זהות תעסוקתית תורם יותר ממייצבים אחרים להערכה עצמית, לתחושת סיפוק מהחיים ולהסתגלות. התחושה החיובית של כיוון, הנוצרת בעקבות ההזדהות התעסוקתית, חשובה במיוחד עבור נוער בסיכון ובני הנוער השייכים לקבוצות מיעוט.

התפתחותה של זהות תעסוקתית

התפתחותה של זהות תעסוקתית מתחילה כבר בילדות ומושפעת בהתרשמויות של ילדים מעבודת הוריהם, מקרובי משפחה ומהסטריאוטיפים החברתיים על מקצועות שונים, הבאים לידי ביטוי בתקשורת ההמונית. עם זאת, גיבוש הזהות התעסוקתית בילדות מהווה סגירות מוקדמת. הדבר יכול לקרות במיוחד בקרב ילדים בעלי כישרונות, הניתנים לזיהוי בגיל הילדות בתחומים

תחרותיים, כמו ספורט, שבו מחויבות מוקדמת עשויה להביא להישגים משמעותיים. יש לציין, כי למרות שבגילאי בית הספר הזהות החזקה של ספורטאי קשורה לתפיסה עצמית כבעל מיומנות בתחומים אקדמיים ותעסוקתיים, לאחר מכן היא, לעתים קרובות, מתאפיינת בסגירות מוקדמת, בכישלון בחיפוש מסלולי תעסוקה אלטרנטיביים, בירידה במיומנויות של קבלת החלטות וביעילות עצמית מופחתת בקשר לקריירה.

במרבית המקרים, תהליך של פיתוח זהות תעסוקתית מתרחש בגילאי הנערות המאוחרת – הצעירות. מחקרים הראו, כי בני נוער מפתחים את הזהות התעסוקתית על בסיס מגוון פעילויות בתחומים שונים, כמו חוויות תעסוקתיות, מידע ממערכת החינוך, פעילויות פנאי, פעילויות מאורגנות לנוער. יש לציין, כי בגילאי ההתבגרות, חוויות העבודה עדיין אינה מהווה הגורם העיקרי בכינון זהות תעסוקתית. עם זאת, הן עשויות לתרום לתהליך של קביעת יעדים תעסוקתיים עתידיים והכרה בערכי העבודה. מחקרים מצביעים, כי הכנסת ההיבט התעסוקתי לתוך מערכת הלימודים האקדמית עשויה לקדם את כינון הזהות התעסוקתית. היעדר ההיבט היישומי בלימודים והתמקדות בלעדית בתחומים אקדמיים טהורים עלולים להביא לעיכוב בגיבוש הזהות התעסוקתית על ידי יצירת ציפיות תעסוקתיות לא מציאותיות והיעדר הכוונה לפעילויות אקספלורציה רלוונטיות. תכניות חונכות הביאו תועלת גדולה במיוחד. קיימים ממצאים בדבר הקשר בין פעילות פנאי אינטלקטואלית ויצירתית להשגת זהות תעסוקתית.

זהות תעסוקתית ואישיות

מחקרים מצביעים, כי קיים קשר חיובי בין זהות תעסוקתית לבין מאפיינים הסתגלותיים של האישיות וקשר שלילי בין זהות תעסוקתית לבין מאפייני האישיות המכשילים. זהות תעסוקתית קשורה להערכה עצמית גבוהה, לפרו-אקטיביות, למכוונות ליעד, לוויסות עצמי, לפיקוח פנימי, לגדילה אישית ולתהליך מושכל של קבלת החלטות.

הבדלים מגדריים וזהות תעסוקתית

מחקרים רבים, שבחנו את פיתוח הזהות התעסוקתית בגיל ההתבגרות, לא מצאו הבדלים מגדריים. עם זאת, קיימים גם מחקרים המצביעים על הקשר האפשרי בין זהות לתפקידים מגדריים. כך, נמצא, כי על מנת לפתח קריירה בתחומים שנחשבים כגבריים, נשים צריכות להיות בעלות זהות תעסוקתית מפותחת ויציבה, שתאפשר להן להתמודד עם סטריאוטיפים. נמצאו הבדלים מגדריים במכלול הקשרים בין זהות תעסוקתית לתחומים אחרים של זהות. כך, נמצא, כי בקרב בנות, הזהות המגדרית משחקת תפקיד משמעותי יותר מאשר בקרב בנים בפיתוח אינטרסים תעסוקתיים, מיומנויות והעדפות. בנות מתחילות לחפש את המאזן בין הזהות התעסוקתית לתחומים אחרים של זהות מוקדם יותר מבנים ומושפעות במיוחד מרשת יחסים בין-אישיים בכלל ומיחסים משפחתיים, בפרט. אצל בנות, התחומים של יחסים בין-אישיים ותפקידים משפחתיים הם גורמים מרכזיים בכינון הזהות התעסוקתית, כאשר אצל בנים תחומים אלה בדרך כלל מופרדים. יש לציין, כי הנתונים הנ"ל התקבלו במחקרים שנערכו באירופה ובצפון אמריקה. מחקרים שהתבצעו בדרום אפריקה הראו, כי בנות בגיל ההתבגרות מעניקות חשיבות גדולה יותר לפיתוח קריירה מאשר בנים.

זהות תעסוקתית ויחסים משמעותיים

השפעת הדמות המשמעותית נחשבת לגורם מכריע בתהליך של פיתוח זהות. חשיבותה גדולה מאוד גם במה שקשור לפיתוח זהות תעסוקתית בגיל הנערות. עם זאת, הסביבה החברתית והמכלול הכללי של היחסים משחקים תפקיד מתווך בהשפעת האחר המשמעותי. במחקרים רבים, שבחנו את השפעת המשפחה על כינון הזהות התעסוקתית, התקבלו תוצאות סותרות. עם זאת, ניתן להצביע על הגורמים של פתיחות ומכוונות להישגים ומאזן בין אוטונומיה ללכידות כמאפייני הדינמיקה המשפחתית, המקדמים את גיבוש הזהות התעסוקתית. למרות שבגילאי ההתבגרות השפעת בני נוער אחרים על גיבוש אינטרסים תעסוקתיים עשויה להיות חזקה יותר מאשר השפעת ההורים, בטווח הארוך תפקיד המשפחה בפיתוח המיומנויות המסייעות לכינון זהות תעסוקתית הוא משמעותי ביותר.

זהות תעסוקתית בהקשר החברתי והכלכלי המודרני

לשינויים המתרחשים בחברה ובעולם התעסוקה יש השלכות מרחיקות לכת על התהליך של כינון זהות תעסוקתית. השינויים החשובים ביותר בהקשר הזה הם: גלובליזציה, הופעת מקצועות חדשים וירידת קרנם של מקצועות מסורתיים רבים, סביבה עתירת טכנולוגיה, שינויים ארגוניים המשקפים את הצורך בגמישות ובהתמודדות עם תנאי אי-ודאות, דרישה לכוח עבודה מיומן ודינמי, התרחבות הפער בין המעמד הגבוה למעמד הנמוך בעולם העבודה והרחבת הגיוון של מסלולי הלימודים והקריירה. הסתגלות למסלולי קריירה, המאפיינים את העולם הפוסט-תעשייתי המודרני, דורשת פיתוח זהות תעסוקתית פרו-אקטיבית, דינמית, המתאפיינת באינדיבידואליות גבוהה. עבור עובדים בעלי זהות תעסוקתית קבועה, המתאפיינת ברמה גבוהה של הזדהות עם הקריירה וציפייה לנאמנות וליציבות ביחסי עובד-מעביד, השינויים המהירים בעולם עבודה מהווים אתגר לא פשוט. אצל הצעירים, שינויים אלה יוצרים קושי להסתמך על ההורים כדמויות לחיקוי בתחום פיתוח קריירה.

עיצוב התערבויות

ממצאי הסקירה של המחקרים, המתארים את כינון הזהות התעסוקתית בקרב בני נוער, מצביעים על התועלת הגבוהה של ההתערבויות הנערכות בגיל הנערות המאוחרת על מנת להביא להעלאת ההנעה של בני הנוער בכל הקשור לתהליך של אקספלורציה ובירור של זהותם התעסוקתית. על ההתערבויות לסייע לבני נוער לפתח תחושה של מיומנות, לספק מידע נרחב על אפשרויות תעסוקה מגוונות, לאפשר אקספלורציה אקטיבית ושיטתית ובחירות ניסיוניות. כמו כן, יש לקדם את המעורבות ואת התמיכה של המשפחה. דגש על פיתוח מיומנויות חדשות בעולם התעסוקה המודרני וזהות תעסוקתית דינמית, אקטיבית וגמישה יאפשרו לבני נוער להתמודד בהצלחה עם האתגרים של עולם התעסוקה המודרני.